

Het oude parochiekerkhof in Melick.
Foto: Laurens Eggen

Ruimen met een blinddoek om

DE STILLE TELOORGANG VAN EEN EEUWENOUDE BEGRAAF-CULTUUR

Een gebit waarin steeds meer tanden ontbreken, zo kan de toestand op Limburgse kerkhoven en begraafplaatsen worden omschreven. Grafmonumenten worden verwijderd, al dan niet in combinatie met het ruimen van het graf, op basis van slechts één criterium: het verlopen van grafrechten. Er wordt geruimd zonder dat men zich afvraagt of de grafmonumenten in kwestie cultuurhistorische waarde hebben. En zonder rekening te houden met de bijzondere rol die de begraven persoon mogelijk heeft vervuld in zijn dorp of streek. Het is 'ruimen met een blinddoek om'.

DOOR MAURICE HEEMELS

Als kind al kwam ik op het kerkhof waar mijn jonggestorven vader in 1972 werd begraven. Hij gaf daarmee onbewust richting aan mijn leven. Een jarenlange interesse in begraven en begraafplaatsen mondde in 2016 uit in een proefschrift over begraafcultuur in Roermond. Hoewel ik begraven aanvankelijk vooral bekeek als ‘funerair historicus’, werd ik ook op andere manieren actief voor stichtingen die zich inzetten voor het behoud van funerair erfgoed: Oude Kerkhof Roermond, Terebinth, Dodenakkers.nl en Funerair Erfgoed Limburg.

Geen beleid

Die laatste stichting gaat in kaart brengen hoe Limburgse gemeenten en kerkbesturen omgaan met hun begraafplaatsen en kerkhoven. Hoewel de Vereniging van Nederlandse Gemeenten in 2010 alle gemeenten adviseerde om per begraafplaats een lijst van bijzondere graven aan te leggen, lijkt daar tien jaar later nog weinig van terechtgekomen. Uit een ‘vooronderzoekje’ blijkt dat enkele Midden-Limburgse gemeenten zich weliswaar in hun eigen verordening inderdaad de verplichting gesteld hebben om zo’n lijst te maken, maar dat die er in de praktijk niet is. Het sterke vermoeden bestaat dat de situatie voor parochiale kerkhoven in Limburg nóg beroerder is. Dat betekent dat er op veel plaatsen feitelijk zonder beleid geruimd wordt. Niet alleen grafmonumenten en graven met cultuurhistorische waarde gaan zo verloren, maar ook eraan verbonden verhalen, waardevolle genealogische informatie en – niet te vergeten – de karakteristieke uitstraling en sfeer van een eeuwenoude christelijke, in Limburg vooral rooms-katholieke begraafcultuur. Onbegrijpelijk en wat mij betreft onacceptabel. Toen ik enkele jaren geleden tijdens ruimingswerkzaamheden het parochiekerkhof waar inmiddels mijn beide ouders rusten bezocht, kon het kerkbestuur niet anders dan toegeven dat men niet keek naar grafmonumenten of personen, maar slechts ruimde op basis van één criterium: de zekerheid dat grafrechten waren verlopen en nabestaanden deze niet meer wilden verlengen. Geërgerd zag ik toe hoe

fraaie grafmonumenten – letterlijk – werden weggegooid. Het kerkhof ziet er sindsdien op plekken uit als een troosteloze, kale vlakte. Als een gebit waarin steeds meer tanden ontbreken. En dat nodigt niet uit tot nieuwe begravingen.

In november 2019 luidde ik daarover de noodklok in dagblad *De Limburger*, nadat ik dat eerder ook al gedaan had tijdens enkele lezingen over begraafcultuur. Terwijl beleid dus bij kerkbesturen en gemeenten lijkt te ontbreken, toont ook de provincie Limburg tot dusverre weinig oog voor de situatie. In haar ‘Beleidsprogramma Monumenten 2020-2023’ wordt met geen woord gerept over kerkhoven of begraafplaatsen. Hoewel er een duidelijke visie is op de toekomst van kerkgebouwen in de provincie, wordt er niets gezegd over de in vele Limburgse dorpen rond de kerk gelegen kerkhoven. Die zijn het ondergeschoven kindje. Niet helemaal onbegrijpelijk natuurlijk. Parochies en bisdom hebben al jaren grote moeite het hoofd boven water te houden en daarbij is hun eerste zorg vrijwel vanzelfsprekend het kerkgebouw. Maar dat ook de provincie in haar beleidsprogramma geen enkele aandacht besteedt aan funerair erfgoed in Limburg, is opvallend. Gelukkig vragen de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en het Platform Funerair Erfgoed zich inmiddels wél af welke rol funerair erfgoed kan spelen in zogenaamde ‘kerkenvisies’.

Wind niet mee

Nu heeft begraven momenteel de wind niet mee. In 2018 liet circa 65 procent van alle katholieken in Nederland zich cremieren, een percentage dat nog steeds groeit. De sterke groei van cremieren gaat samen met een forse daling van het percentage katholieken dat een kerkelijke uitvaart krijgt. Dat dreigt onder de tien procent te zakken. Tussen 2003 en 2018 halveerde onder deze groep het absolute aantal kerkelijke uitvaarten. Eeuwenlang was een begraven op het kerkhof als sluitstuk van een serie rooms-katholieke, kerkelijke rituelen in het gebied van de huidige provincie Limburg ‘de enige manier’. Zelfs toen ontkerkelijkend zich vanaf de jaren sinds 1970 steeds nadrukkelijker begon te manifesteren, hielden katholieken nog

enkele decennia vast aan ‘kernsacramenten’ als huwelijk en begravenis in de kerk. Die tijd is voorbij. Een jongere generatie die niet als praktiserend katholiek opgroeide, kiest voor andere, niet-kerkelijke rituelen als het om ‘trouwen en rouwen’ gaat. Natuurlijk verandert een cultuur, ook de christelijke begraafcultuur. Er is niets mis met andere keuzes die mensen op basis van hun eigen, individuele overtuigingen maken. Maar betekent dat ook dat we kerkhoven en – in mindere mate – begraafplaatsen, die honderden jaren lang het fysieke eindstation voor gelovigen waren zo goed als volledig moeten laten verdwijnen? Zijn zij niet nét zozeer cultureel erfgoed als de kerkgebouwen die we graag willen bewaren en herbestemmen? Als we het voorgoed verdwijnen van een eeuwenoude begraafcultuur willen voorkomen, zal eerst in kaart moeten worden gebracht ‘waar we het eigenlijk over hebben’. Bestaande kerkhoven en begraafplaatsen zullen geïnventariseerd moeten worden. Dat is ongetwijfeld een kostbare zaak, maar met hulp van lokale vrijwilligers en financieel gesteund door provincie en gemeenten – ook in het geval van parochiale kerkhoven – kunnen professionals deze klus klaren. Pas als we weten wat we willen bewaren en waarom, kan middels een visie voor de betreffende begraaflocatie bepaald worden op welke manieren dat kan. Op begraaflocaties zonder zo’n inventarisatie en visie zouden in de tussentijd – om ‘rampen’ te voorkomen – de ruiming van graven en het verwijderen van grafmonumenten eenvoudigweg stopgezet moeten worden. Alleen als er gevaar bestaat voor passanten of als nabestaanden het grafmonument per se willen laten verwijderen, zou men daartoe moeten overgaan. En in dat geval is hergebruik van een bijzonder grafmonument de moeite van het overwegen zeer waard.

Revitalisering

Kernwoord in een visie moet ‘revitalisering’ zijn. Het klinkt paradoxaal, maar kerkhoven en begraafplaatsen zouden nieuw leven moeten worden ingeblazen. Ze moeten weer – of misschien wel voor het eerst – ‘aantrekkelijk’ worden voor de bewoners van dorp, stad of regio. Dat

is geen gemakkelijke opgave, maar ook geen onmogelijke. Het zouden locaties moeten worden die het karakter hebben van een gedenkpark. Met meer groen, wellicht in 'wilder verband' zoals dat op natuurbegraafplaatsen het geval is. Met jaarlijks terugkerende evenementen zoals een 'lichtjesavond' of momenten met sfeervolle, bij de omgeving passende muziek of gedichten. Dat gebeurt steeds vaker en met een groeiend publiek. Het verplaatsen van bestaande of plaatsen van nieuwe monumenten, met name oorlogsmonumenten en de erbij behorende herdenkingsrituelen, naar begraaflocaties zou een mooie manier kunnen zijn om meer mensen bewust te maken van het bestaan van onze dodenakkers als plaats van groene rust, contemplatie en herdenking. Op veel kerkhoven en begraafplaatsen rusten immers oorlogsslachtoffers, de mensen die we jaarlijks herdenken. Heel belangrijk, zo niet essentieel is ook dat mensen zich bewust worden van de waarde die kerkhoven en begraafplaatsen hebben als locatie waarop en van waaruit de geschiedenis van dorp, stad of streek besproken, ja zelfs 'zichtbaar gemaakt' kan worden. In samenwerking met heemkundeverenigingen of andere clubs van mensen die belangstelling hebben voor historie en cultuur kan er veel bereikt worden. En onderwijsinstellingen kunnen hun leerlingen 'in het veld' laten kennismaken met de lokale geschiedenis, die altijd is te plaatsen in de context van het theoretische, 'grotere' verhaal in het schoolboek. De rol van vrijwilligers is daarbij natuurlijk

Om 'rampen' te voorkomen moet de ruiming van graven en het verwijderen van grafmonumenten voorlopig stopgezet worden

heel belangrijk. Hun activiteiten, of ze nou actief zijn bij de plaatselijke historische club of deel uitmaken van de vrijwillige 'onderhoudsploeg', kunnen op een oude dodenakker weer 'leven in de brouwerij' brengen. Maar dit alles heeft slechts zin als we er tegelijkertijd in slagen om kerkhoven (en begraafplaatsen) interessant te maken voor niet-praktiserende katholieken, niet-religieuze of niet-gelovige mensen en – wellicht wat ambitieuzer – voor andersgelovigen. Waarom zouden in een tijd van verregaande secularisering mensen van diverse pluimage of achtergrond niet op het idee gebracht kunnen worden om een eeuwenoude begraafplek als laatste rustplaats te kiezen, of dat nu als lichaam in een kist of laken, of als in een urn is? Want wie zegt dat een oude dodenakker niet ook een mooi gedenkpark voor crematie-urnen kan zijn? Oud en nieuw sluiten elkaar niet uit. En nieuwe, creatieve ideeën zijn er. De digitale mogelijkheden daarvan zijn ongekend, zo laten bijvoorbeeld de bedenkers van de 'Memorial Cube' ons zien (www.memorialcube.com). Een bezoek aan de laatste rustplaats van dierbaren kan zo ook een tocht door de fa-

milieschiedenis, of zelfs de historie van dorp, stad of streek worden. En als meer mensen hun laatste rustplaats vinden op bestaande begraaflocaties, komen er ook financiële middelen om bedreigd funerair erfgoed te beschermen. Voor eigenaren of beheerders wordt zo een combinatie van rendabel werken en cultureel erfgoed bewaren haalbaar. Dat daarbij in Limburg zal moeten worden samengewerkt door parochies en gemeenten, lijdt geen twijfel. De overname van kerkhoven en begraafplaatsen door een stichting die haar inkomsten primair aanwendt om funerair erfgoed te behouden, is echter ook een mogelijkheid. De Stichting Oude Groninger Kerken geeft daarvan een uitstekend voorbeeld. Het zijn ideeën die kunnen, nee, moeten worden uitgewerkt. De tijd dringt immers. ■

Vergroenen van de bestaande begraafplaats

Diversiteit van flora en fauna.

Deskundig begraafplaatsbeheer en gemeentelijk groen sinds 1993.

Passend in de funeraire sfeer.

De groene stad krijgt volop de aandacht, nu de begraafplaatsen nog. Een duurzaam groen park begint vandaag op uw begraafplaats!

Een groen park en groenarrangementen voor de graven

De samenwerking die Todo 2.0 met u aan gaat leidt tot een interessante en goed beheerbare begraafplaats.

Todo 2.0 | Conradine de Reus | 06-23807794 | www.todo2levendestad.nl

"Ik heb geen kinderen... Wie verlengt later mijn graf?"

vraag onze folder...

Zutphensestraatweg 7
6881 WN Velp (Gld.)

Tel. (026) 361 79 00
Fax (026) 361 10 50

www.grafzorg.nl
info@grafzorg.nl

